

УДК 81'373.612.2:82-2

Давиденко Т. А.

МЕТАФОРА ЯК ПРИКМЕТНА ОЗНАКА МОВОТВОРЧОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ

У статті розглянуто особливості використання метафор у прозовій мові М. Матиос, Є. Кононенко, С. Майданської, Т. Зарівної, визначено стилістичні та структурні ознаки метафор.

Ключові слова: жіноча проза, метафора, метафоризація, стилістична функція, стилістична ознака, уподібнення, граматичне вираження.

В статье рассмотрено особенности использования метафор в прозаическом языке М. Матиос, Е. Кононенко, С. Майданской, Т. Заривной, определены стилистические и структурные признаки метафор.

Ключевые слова: женская проза, метафора, метафоризация, стилистическая функция, стилистический признак, уподобление, грамматическое выражение.

In this paper the peculiarities of using metaphors in the prose language of M. Matios, Y. Kononenko, S. Majdanska and T. Zarivna are observed. Stylistic and structural characteristics of metaphors are determined.

Key words: women's prose, metaphor, metaphorization, stylistic function, stylistic characteristic, assimilation, grammatical expression.

Серед оригінальної тропіки, яку використовують у своїх творах представниці жіночої прози к. ХХ – п. ХХІ ст., чільне місце належить метафорі, яка є одним із основних словесних ресурсів їхнього ідіостилу та засобом виразності й посилення образності мовлення.

Новочасні наукові студії репрезентують багатоаспектне дослідження метафори. Це об'єкт вивчення не лише власне поетики, стилістики, риторики, а й лінгвістики, семасіології, психолінгвістики, ономасіології, лінгвокогнітивістики, прагматики, фразеології [2, с. 13]. Сучасні лінгвістичні розвідки представляють відмінне від традиційного бачення метафори, переносячи акценти із суто стилістичної тропіки на вивчення метафори з погляду антропоцентризму [1; 2; 6]. Однак, незважаючи на значні напрацювання, спостерігається відсутність лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню метафори у художніх текстах жіночої прози. Тому сьогодні це питання є *актуальним*.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати метафори, які представлені у прозовій мові сучасних українських письменниць, визначити структурні особливості та стилістичний потенціал аналізованих метафор.

В українській лінгвістиці послуговуються такими визначеннями метафори: 1) метафора як семантичний процес, “при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця”; 2) метафора – це похідне значення мовної одиниці, утворене таким чином [3, с. 334].

Л. Андрієнко вказує на тяжіння кожної культурно-історичної епохи, мистецького стилю до викристалізування з уже існуючих мовних засобів власного способу художньо-образного осмислення світу, своєї метафорики, “яка в межах універсальності має свої особливості й неповторні риси” [2, с. 8]. Для мовотворчості представниць жіночої прози к. ХХ – п. ХХІ ст. характерним є створення власних дефініцій із включенням складних асоціативних конструкцій. Метафора при цьому є основою формування оригінального образу, своєрідним естетичним центром. Вона репрезентує художній світ письменника і сприяє потлумаченню ідей, філософських поглядів митця художнього слова [6, с. 13]. Метафора “реалізує найбільшу продуктивність формування вторинних номінацій у процесі моделювання мовної картини світу, яка, в свою чергу, зумовлює специфічний погляд на світ та метафоричне позначення ідіостилістичних особливостей вербалізації світу” [6, с. 13]. Саме тому метафора займає вагоме місце серед тропів, традиційно вважаючись найяскравішим, найвиразнішим.

Прозовий доробок авторок репрезентує численні метафори, які можемо диференціювати за **стилістичними ознаками (ступенем образності й новизни)** на:

а) **стерті**, які закріплені мовною практикою, є “загальновідомими, звичними, вже втратили свою первісну образність та асоціативні зв'язки з тими предметами, ознаками, явищами, з яких перенесено на них назви” [4, с. 212], напр.: *Я відповідала, що його національне коріння, вочевидь, дуже розгалужене, але її, здається, цікавила частка саме тої крові в жилах нашого роботодавця* (Є. Кононенко); *Він трохи поопирався... і ми пішли до ресторану “Підземне місто”, де мали залишити свої гроші забезпечені іноземці, яких доля закидала на київський “жеде”* (Є. Кононенко);

б) загальновідомі, загальномовні метафори, образність яких ще досить відчутна, напр.: *Дивитися, як язики стриженого вогню вириваються між кілець плити* (М. Матіос); *Ми підійшли до них ближче... атмосфера свята захопила нас* (Є. Кононенко); *Погода й надалі тішила нас, хоч сьогодні було прохолодніше, ніж учора у Львові* (Є. Кононенко);

в) індивідуально-авторські. Письменниці наповнюють їх непередбачуваними асоціативними зв'язками, напр.: *Ось і тепер стоїть Даруся у холодній купелі осені – і бореться із цвяхами, забитими в голову чийось важким, безсердечним молотом. Та минає якийсь час – чорне залізо болю остаточно осідає на дно ріки...* (М. Матіос); *І не осінь, і не зима. Темно-сіра імла наповнює місто по вінія* (Є. Кононенко); *За вікном літо переходило в осінь, і пізня синя блискавка розпорювала ніч, висвітлюючи, ніби нутроці, білі плями будинків* (Т. Зарівна), цим самим створюючи надзвичайно влучні, полісемантичні образи, ілюструють мовно-когнітивне чуття окремого митця, яке і складає основу індивідуально-авторської метафори. Вона як "мовно-естетична категорія визначається як безсистемна, суб'єктивна, не відтворювана, ненормативна, дифузна, нерегулярна категорія, яка характеризується невичерпністю значення... Завдяки своїй внутрішній формі оказіональна метафора здатна набувати в контексті різних відтінків значення" [2, с. 26], які не вичерпують одне одного, а навпаки, нашаровуються, інтегруючись у єдиний понятійний комплекс.

У процесі метафоризації відбувається певне зміщення мовних акцентів, зокрема увиразнюється типовість і непримітність предметів. Цим самим авторки відкривають певний прихований зміст, що містять у собі буденні речі. Під час метафоризації можливе уподібнення за:

а) кольором, напр.: *Позлітка блистить на сонці, вітер колише кольорові нитки на рудому листі – і Даруся хоче співати* (М. Матіос); *Голопуні циганчата разом з рудою пилуогою кружляли довкола перекинутих картонних коробок з-під сигарет...* (С. Майданська); *Дякувати Богові, вересневі холоди минулися, розпочалася золота осінь, яку любиш більше, ніж весну* (Є. Кононенко);

б) формою і зовнішнім виглядом, напр.: *Зараз темно, і власник граблів запалив світло. Але їхній зубатий силует вимальовується на імлістому тлі* (Є. Кононенко); *"Ото ще підстригли..." – подумала, звичним рухом накручуючи бігуді, які від тривалого кип'ятіння взялися туманцем камінного осаду* (С. Майданська);

в) глибиною, напр.: *О, тепер Васирина також має бездонні й безсонні ночі* (М. Матіос); *Але Павло з Доцькою були якісь потайні, що мамі залишалася лише глибока лють та безсловесний подив...* (М. Матіос);

г) ознакою, напр.: *Потім, ті, хто побачив справжню Західну Європу, могли порівняти справжні європейські містечка з пошарпаним підгнилим Львовом і вічним запахом старого дерева у львівських під'їздах і арках, які львів'яни іменують вкрай незвичним для киян словом "брама"* (Є. Кононенко); *Кілька років прожила в кричущих злиднях, у безнадії й розгубленості* (Є. Кононенко);

г) місцем розташування, напр.: *...Прийми, Боже, грішну душу раба Божого Дмитра в царство твоє небесне, а нас заступи – заборони від злого умислу й дурного діла... – незвичними словами закінчив молитву старший Чев'юк і сів на своє місце. В голові стола* (М. Матіос); *– Я не знаю, на сході чи на заході Львова ми стоїмо. – Ми з тобою – в серці Львова* (Є. Кононенко);

д) особливостями дії (руху, пересування), напр.: *Від маленької центральної площі з ратушею дерлися вгору вузькі вулички* (Є. Кононенко); *Він вимикає світло, дивиться з темряви на вікна будинку навпроти, слухає одноманітні трамваї – зараз вони сунуть один за одним у напрямку депо...* (Є. Кононенко);

е) функцією, напр.: *Як падають холоди, заходить у воду лиш до колін* (М. Матіос); *Пам'ятаю, що тоді її жест [заплатити за каву самостійно. – Т. Д.] трохі дряпнув мене* (Є. Кононенко);

є) способом, типом поведінки, напр.: *Увечері Славко бушував на подвір'ї і рикав, як бугай, через паркан до Дарусі, шкірячи зогнили зуби...* (М. Матіос); *А найбільше матеріали, пов'язані з іменем Пінзеля, кричали про варварське ставлення до його безцінної спадщини* (Є. Кононенко); *Чому так паскудно гарчать ці потяги? І навіть не гуркотять, а гарчать!* (Є. Кононенко);

ж) відчуттями, напр.: *– А потім, як твоя ласка, я поїду додому. В мене буде важка ніч туди, важкий день і важка ніч назад* (Є. Кононенко); *Потім стає легше. Але ті кам'яниці біля Катебри якісь особливо похмурі, й депресивні* (Є. Кононенко); *Після зустрічі з працівником львівського архіву в мене виникло переконання, що стихія минулих часів – це безмежний і бездонний океан, де орієнтується тільки дуже досвічений навігатор, якому до того ж сприяє доля* (Є. Кононенко);

з) різними якісними характеристиками, напр.: *– Ви, Марійо, у кого георгіни брали, що такі дуже веселі та пишні? – питає Васюта через паркан сусідку* (М. Матіос); *Так, котра зараз година? Тільки за чверть дев'ята. А темрява така каламутна й давня, ніби бозна-як пізно* (Є. Кононенко) чи внутрішніми властивостями, якостями, напр.: *Одокія ... четверту дитину носила так тяжко, що сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу, яка в Тисовій Рівні ніколи не вважалася делікатною ...* (М. Матіос).

Авторки використовують метафору задля відтворення певних абстрактних значень лексичних одиниць, що сприяє кращому пізнанню абстрактних відношень, недоступних для безпосереднього чуттєвого сприйняття.

Метафори можуть уживатися для вираження **оцінних значень** під час сприйняття певних явищ, предметів, напр.: *Богданові ... остобісіло вже кочове життя: від села до села, від школи до школи, з двома возами, де на одному – величезний куфер, а на іншому – ... шафа..., там, у шухлядках лежали облигації та альбоми з фотокартками, про які йому казали пошепки, що то єдина пам'ять, збережена від старих, добрих часів* (С. Майданська); *Її полум'яно-революційний дух занепав лише в день похорону "Батька народів"* (С. Майданська).

Використання метафор зумовлене необхідністю авторок передати складну палітру вражень, почуттів, переживань і багатогранну систему образів. Цьому найбільшою мірою сприяє **розгорнута метафора**, напр.: *Але він так і не збагнув, чому думки про Мар'яну принесли йому холодну тривогу. Подібну до тієї, яку відчуваєш, коли дивишся з пташиного польоту на далекий асфальт* (Є. Кононенко); *Спробував зупинити таксі, та кожне з них, роззявивши наладовану нашу багажника, наче сміялося з нього* (С. Майданська). Синтезуючи певні ознаки, розгорнута метафора надає кількісної й якісної інформативності та влучності висловленому. З цією метою письменниці використовують ті метафори, які можуть вживатися у **фразеології**, напр.: *То його очі впали* [5, с. 476] на ручний годинник, що лежить поряд (Є. Кононенко); *Потім, уночі, думав: мабуть, розхитав нерви* [5, с. 582], *треба їх трохи прикоротити* (Т. Зарівна); – *Так, – сказала вона, ще не вірячи своїм вухам* [5, с. 111]. *Але Ліза, наче богиня Афіна, стояла поруч неспростовним доказом реальності* (Т. Зарівна).

Аналіз прозових творів представниць жіночої прози засвідчив **структурно відмінні види метафор**:

а) метафори-словосполучення, напр.: *Йому стало легше, як буває, коли щастить розплутати клубок лише йому одному зрозумілих асоціацій* (Є. Кононенко); *Так самісінько поверталася увечері, теж з десятої до одинадцятої, але за всілякої пори року до трамвайних шиб уже прилипла темін* (Т. Зарівна); *Гуцулка сяде собі в залиту сонцем траву на горбі чи десь під смерекою...* (М. Матіос);

б) метафори-речення. Характерною ознакою мовотворчості авторок є використання полікомпонентних метафор, тобто "кожен компонент метафоричний відносно до попереднього, що робить метафору найскладнішим елементом тексту, дає змогу формувати об'ємні метафористичні картинки" [6, с. 13], напр.: *Легенький вітер голівки трав колише* (М. Матіос); *Слова можуть робити шкоду* (М. Матіос);

в) метафори-тексти. Такі тропи є прикметною ознакою мовотворчості С. Майданської, виступаючи певним семантичним центром, напр.: *І звалося містечко Садгора... Зранку воно садовило Еву, коли та ще була малим дівчатком, на своє рамено, обсажене горіхами, білими черешнями, золотими ранетами і носило до самого вечора, доки Ева, побачивши молоденький місяць, що заснув, поклавши голову під крило, сама не починала позіхати. Тоді наше містечко вкладало дівчинку спати під мерехтливе, м'яке відлуння далекого дзвону... Снав місяць, спала дівчинка, лише містечку було не до сну; притулившись до теплому боку гори, воно ніколи не змикало очей: варто було заснути одному, як одразу засвічувалося інше, тому що містечко навіть не уявляло, як можна хоча б хвилинку прожити, не дивлячись на Еву* (С. Майданська); *Повертаючись думкою в минуле, найбільше цінуєш у ньому безповоротно втрачене. Нікому, крім нас самих, не дано володіти дорогоцінними реліквіями наших втрат. Ми старанно ховаємо їх від стороннього ока у потайну шухлядку пам'яті, і навіть те, втрачене, те, чого недоказав, недослухав, не доблагав, недолюбив, недо... дедалі виразніше постає перед нами у викінченій, бездоганній недосяжності ідеалу* (С. Майданська).

У прозовому доробку письменниць функціонують різні типи метафор за граматичним вираженням, як-от:

а) іменникові, напр.: *Цього "чарівного прутика" було досить, щоб розворушити жар їхніх спогадів – єдине, біля чого могли іще зігрітися* (С. Майданська); *Уже перегадом не міг зрозуміти Дашиного збен-теження і коли-не-коли викликав і викликав його з пам'яті, аж час без неї став каторгою, постійним рахуванням днів, німим лежанням у замкненому зсередини номері на не розстеленому ліжку і тягучим теплюванням очей у стелю* (Т. Зарівна); – *Ти одружений? – спитала я Мішеля. – Хіба ти не відчуваєш мого вітру свободи? Я твої відчуваю* (Є. Кононенко);

б) прикметникові, напр.: *Ріхард має дійти до кінця війни..., й прочитати бляклі літери рідною мовою на шляхетних пожовклих сторінках* (Є. Кононенко); – *Мамо, а я можу вбрати білі шкарпетки з вишеньками? – ... блакитною невинністю зазирає її у вічі Ярина* (С. Майданська); *Але при першій зустрічі йому здалася, що ця дівчина має міцні народні здорові корені і лише у ній може бути його пратунок* (Т. Зарівна);

в) дієслівні, напр.: *Терпець його рідних урвався тоді, коли вони почули, як їхній солодкий "поюшор", бавлячись у піску, рвав горло на всю потугу своїх дитячих легенів, репетуючи: "Рассия, Рассия, Рассия – родина моя!"* (С. Майданська); *Коли Даруско болить голова, вона мусить іти до ріки і лізти до пояса у воду. Інакше біль розшматує її на дрібні кавалки* (М. Матіос);

г) комбіновані, які є найпродуктивнішим типом, представленим у прозових творах, напр.: *Старосвітська споруда на горбку зеленіла крізь майже роздязнуті листопадним вітром дерева, манила своєю загадковістю...* (С. Майданська); – *Ви мешкаєте в Парижі? – запитала я, щоб наразі перевести плин розмови в нейтральне річище* (Є. Кононенко). Особистісні переживання, почуття чи бачення

письменниць на низку речей, які виходять за межі традиційного, загальновідомого, вони зосереджують саме в комбінованих метафорах. Ми погоджуємося з думкою Т. Єщенко, що "метафорика зорієнтована в прагматичний простір, і характеризується неповторністю, передбачає свободу від норм, вільне оперування значеннями, зчеплення яких подекуди є синтезом несумісного, контрадикторного" [2, с. 22].

Отже, система понять, які за авторським баченням тяжіють до переосмислення, є досить розгалуженою. У її центрі зазвичай постає сама людина, яка і репрезентує все те, що її оточує, чи те, що вона відчуває.

У літературній спадщині представниць жіночої прози цю стилістичну фігуру використано як засіб характеристики певного явища чи предмета або ж із метою увиразнення висловленого. Метафора насамперед виконує вокативну функцію, викликаючи в реципієнта повну гаму почуттів (спогади, зацікавлення, захоплення, несподіваність тощо) та апелює до його уяви і фантазії. Завдяки метафоризації контекстуальна канва прозових творів пронизана образністю, насичена своєрідним авторським баченням осмислення зображуваної дійсності.

Література:

1. Андрієнко Л. О. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Лілія Олегівна Андрієнко. – К., 1997. – 24 с.
2. Єщенко Т. А. Метафора в українській поезії 90-х років XX століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Тетяна Анатоліївна Єщенко. – Донецьк, 2001. – 337 с.
3. Тараненко О. О. Метафора // Українська мова : енциклопедія / [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін.]. – К., 2004. – С. 334–337.
4. Українська мова. Енциклопедія / [за ред. І. В. Муромцева] – К., 2011. – 400 с.
5. Фразеологічний словник української мови / [за ред. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
6. Хом'як О. І. Лінгвостилістика української прози 60–90-х років XX ст. (на матеріалі творчості В. Дрозда, Р. Іваничука, Вал. Шевчука) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Оксана Іванівна Хом'як. – К., 2004. – 18 с.